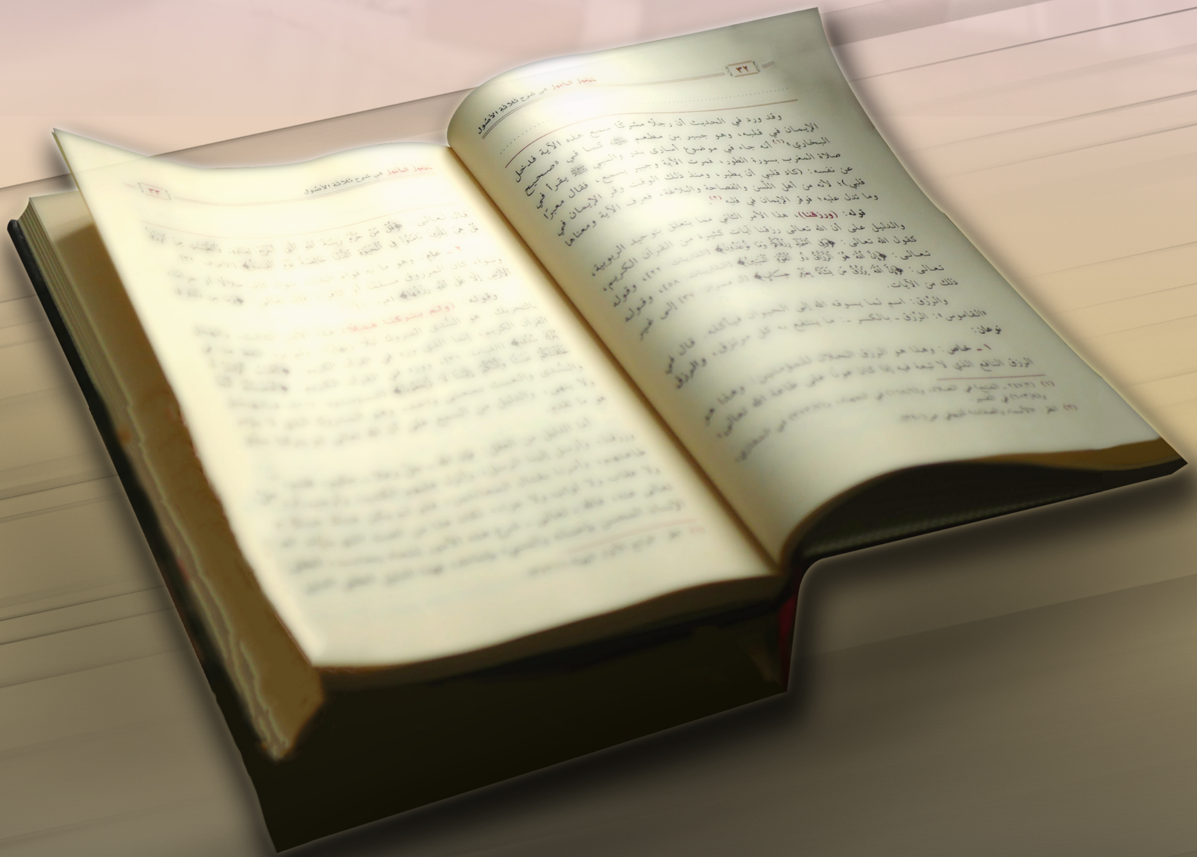
ڕێگاکانی فێربوونی زانستی شەرعی

نوسینی
أبي عبدالله -کاروان کمال-

ڕێگاكانی فێربوونی زانستی شەرعی

نوسینی

أبي عبدالله -كاروان كمال-

ئامادە كردنی

گروپی ڕێنما

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله رب العباد وصلى الله على نبينا محمد وعلى آل وأصحابه وسلم أما بعد:

بەهۆی ئەوەی ژمارەیەک خوشک و برای موسڵمان داوایان کرد کەوا خشتەیەک یاخود جەدۆلێکیان بۆ دابنێم کە ببێتە هۆی یارمەتیدەریان بۆ فێربوونی زانستی شەرعی. وە لەسەرەتای قۆناغ چی بکەن و چۆن دەست پێبکەن؟ بێگومان (پرسیارکردن چارەسەری نەزانیە) وەک ئیمامی ئەبو دواد لە سنن بە سەنەدی صحیح هێناویەتی: (إنما شفاء العي السؤال). ئەمەش دوای ئەوە هات یەکێک لەهاوەڵان بریندار بوو، برینەکەی قووڵ بوو لە یەکێک لە غزا و سەفەرەکاندا، وە لەشەوێکی زستانی زۆر ساردا تووشی جەنابەت بوو، بۆیە ئەویش پرسیاری کرد: "ئایا من دەتوانم تەیەموم بکەم؟" ئەوانیش گووتیان: "نەخێر، دەبێت بەهەر جۆرێک بێت خۆت بشۆیت." ئەویش ناچار خۆی دەشوات، دواتر بەهۆی ساردی و برینداری وەفات دەکات. دوای ئەوە هەواڵ دەدرێت بە پێغەمبەر ﷺ ئەویش دەفەرمووێت: (کوشتیان بەکووشت بچن، ئەی نازانن چارەسەری نەزانی پرسیارکردنە).

کەواتە تۆ لەهەر قۆناغ و لەهەر تەمەن و هەر کەسێکی ئەگەر نەتزانی ئەوا دەبێت بپرسیت. باشە لەکوێ دەپرسن چۆن دەپرسن؟ خوای تعالى لەقورئان دەفەرموێت: {فَسْـَٔلُوٓاْ أَهْلَ ٱلذِّكْرِ إِن كُنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٤٣﴾}.گوومان

لەوەدا نییە ئەهلی الذكر واتە زاناکان، ئەوانەن کەوا تێدەگەن وە تێدەفکرن. الذهبي لە سير أعلام النبلاء هێناویەتی، وە أبن الجوزي لە مناقب أحمد، ئیمامی ئەحمەد دەچێتە یەمەن وە شاری صنعاء لەپێناو فێربوونی عیلم، بۆئەوەی حەدیث وەربگرێت لە [عبدالرزاق الصنعاني] یەکێک لە زانا گەورەکانی سەلەف وە خاوەنی (مصنف عبدالرزاق)ــە. کاتێک دەچێت لەدەرگای ماڵیان دەدات، لەوکاتەدا یەکێک لەوان بەئیمام ئەحمەد دەڵێت: "لەسەرخۆ چونکە شێخ ئیزعاج دەبێت یان ناڕەحەت دەبێت." ئیمامی ئەحمەد لەبەر دەرگا دادەنیشێت هەتا کاتی مەغریب، ئینجا عبدالرزاق دێتە دەرەوە و، کتابێکی حەدیثي پێیە. ئیمامی ئەحمد دەڵێت: "ڕەحمەتی خوات لێبێت لەو حەدیثانەی کە پێتە بۆم باس بکە یان بیگێڕەوە." دواتر عبدالرزاق کە دەزانێت ئەحمەدە دەڵێت: "ئەوە تۆ باوکی عبداللەیت." بۆیە باوەشی پێدەکات و خزمەتی دەکات.

بەڵێ بەم جۆرە زاناکان لەسەر چۆک لەخزمەت زاناکان فێری عیلم بوون. ئیمامی يحيي بن سعيد القطان کە شێخی ئیمامی ئەحمەد و علی ابن المديني و يحيي بن معين و عمرو بن علي الفلاسه دەڵێت: "من بەرەبەیان لەماڵ دەردەچووم هەتا کاتی عیشا نەدەگەڕامەوە بۆ طلبي حەدیث[1]. ئەگەر بگەڕێینەوە بۆ ژیاننامەی ئیمامەکان ئەوا دەبینین دەیان ساڵ بۆ فێربوون

(١) خطيب هێناویەتی.

گەڕاون و هەوڵیانداوە بۆئەوەی شارەزا بن لەدین، خۆ ئەگەر نەگەڕابایەن و هیچ هەوڵ و جهدێکیان نەکردبایە، ئەوا هەر بەنەزانی دەمانەوە و لە کانیاوی جەهلدا دەخولانەوە. لێرەدا ناچمە نێو وردەکاری زیاتری طلبي حديث و، باسکردنی زانایان چونکە لەزۆر شوێن و نامیلکەی تر ڕوونمان کردووەتەوە و ڕوونی دەکەینەوە إن شاء الله. ئەوەی هەیە ئێمە و ئەوان جیاوازین وە جیاوازیشمان لە زۆرینەی لایەنەکاندایە، یەکێک لەوانە ئەوان هەر لەمنداڵییەوە دەخرانە بەر خوێندنی قورئان و تجوید و تفسیر و سیرەی نبوی، بەڵام ئێمە هەتا تێپەڕینی زیاتر لە بیست ساڵ خەریکی خوێندنی دونیایي و سین و صاد بووین چەندان ساڵ قەواعیدی عەرەبی و اعرابمان خوێند لەکۆتاییدا یەک ڕستەش ناتوانین اعراب بکەین. بۆیە پێویستە جەدۆلێکی خێرا و بەپێی تەمەن و کات دابنرێت چونکە ئەگەر ئێمە وەک ئەوان بەو پلە تەدریجیە دەست پێ بکەین بیست ساڵی دەوێت. وەک معلومە ئێمە بۆئەوەی ببینە مامۆستای زمانی کوردی کە بەحساب زمانی دایکە، ئینجا پێویستە بێ هیچ کەوتنێک شانزە ساڵ بخوێنین، [فکیف بۆ زانستی شەرعی کەوا زانستی دونیا و ئاخیرەتە!]

ئەوەی کە من باسی دەکەم وە دای دەنێم ئایەت و حەدیث نییە بەڵکو ڕێگای تێگەیشتن و فێربوونی ئایەت و حەدیثە. بۆ هەردوولا هەم ئەوانەی عەرەبی دەزانن وە ئەوانەی نایزانن تەنیا جیاوازییەک ئەوەیە، ئەوانەی

عەرەبی نازانن ناتوانن زیاتر لە هەندێ قۆناغ تێپەڕێنن وەک لەوانەی عەرەبیان باشە و تێی دەگەن، بۆیە هەر لەسەرەتاوە دەست پێدەکەین واتە کەسێک هیچ شتێکی شەرعی نەزانێت بیەوێت فێربێت یەکەم هەنگاو چی بکات و چۆن هەنگاو بنێت. لەهەموو هەنگاو و قۆناغەکان ناوی کتاب و نوسەرەکەی ئاماژە پێدەدەین، وە جگە لەوەش من باشترین و هەڵبژێردراوترین و گونجاوترین کتێبەکان دادەنێم و باسدەکەم. وە خوودی خۆم لەزۆرینەی کتێبەکان کە دەمخوێند لەسەر علومەکان نوسەرەکانم دەکردنە مامۆستا یاخود محققەکان، بۆنمونە لە تەحقیقاتی هەر کتێب و نامیلکەیەکدا کەسی محقق باسی سەرجەم ئەو شیکردنەوە و شرۆڤەکردنانە دەکات کە لەسەر ئەو کتابە هاتووە، وە باشترینەکانیشان دیاری دەکات. بۆنمونە: لە تحقیقی کتێبی الناسخ والمنسوخی قورئان کە أبي جعفر النحاس نوسیویەتی، ئاماژە بەوە دەکات باشترین کتێبە تایبەت بێت بە و عیلمەوە گشتگیرترینیانە.

من لەسەرەتادا الناسخ والمنسوخي [قتادة بن دعامە]م خوێند، دواتر [أبن شهاب الزهري]، دواتر بەدواداچوونم کرد لەڕێگەی ئەلکترۆنی، وە پرسیار لەکەسانی بەئەزموون کەوا متفق بوون لەسەرئەوەی کتابەکەی [أبو جعفر النحاس] لەو بوارە بێوینەیە، وە لەدوای ئەو کتابەکەی [ابن جوزي] هاوشانە لەگەڵ ئەودا لەو عیلمە. کەواتە بەپرسیارکردن و خوێندنەوە گەیشتوومە ئەو

ئەنجامە لەسەر کتێبەکان، زانستەکانی شەرع دابەشی سێ بەشی سەرەکی دەکەم.

١- علوم العقيدة

٢- علوم القرآن

٣- علوم الحديث

پێش چوونە سەر وردەکاری، پێویستە ئەوە بزانن کەوا عەقیدە لەسەرووی هەموو شتێکەوەیە، بۆ؟ چونکە ئەگەر عەقیدەت تەواو نەبوو لار و پێچی تێدا بوو، ئەوا ئەگەر هەموو علومەکانی نێو قورئان و حەدیث سوودی بۆت نابێت. بەبەڵگەی لەسەرەتادا رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ماوەی سێزدە ساڵ خەڵکی فێری عەقیدە ئەکرد، وە تەنها بانگی دەکردن بۆئەوەی عەقیدەیان چاک بکەن، بۆچی؟ چونکە ئەوان عەقیدەیان تەواو نەبوو موشریک بوون، وە لەهەمان کاتدا خۆیان پێ مسلم بوو! ڕاستە قورئان گەورەترین عیلمە، وە حەدیث دوای ئەو، بەڵام پێویستە عەقیدەکەمان لەسەر قورئان بنیادبنێین، ئەوکات ئەو عیلمەی کە فێری دەبین سوودی دونیا و قیامەتی بومان دەبێت. لەسەرەتادا باسی عەقیدەکە دەکەین چونکە علوم القرآن هەتا کۆتایی تەمەنت لەگەڵ علوم الحديث تەواو نابێت.

علوم العقيدة

که دەڵێین علوم العقيدة واته زانستێکی سەربەخۆ کۆمەڵێک زانست و بەشی تری لێدەبێتەوە. وە معلومە لە زانکۆکان بەشێکی تایبەت هەیە کەوا [قسم العقيدة] یە، من ناچمە نێو وردەکاری باسکردنی ئەو عیلمە، چونکە ئەوکات پێویستە بەقەبارەی مجلد لەسەری بدوێین، ئەوەی هەیە پێویستە عەقیدەیەکی سەلیم واتە دوور لە کوفر و شیرک و بیدعەمان هەبێت. من خۆم قسەی لەسەرناکەم چونکە ئەوکات دەڵێن ئەوە ڕەئی خۆیەتی، بەڵکو من ڕێگای گەیشتن بەو عیلمە لەڕێگەی نامیلکە و کتوبە اعتقادیەکانی خۆیان بەئێوە پیشان دەدەم، واتە تۆ ڕاستەوخۆ خۆت دەچیتە سەر ناوەڕۆکی باس، وە باشترین کەسەکان بۆئەوەی ببنە مامۆستات سەلەفی ئوممەتن کە پێکدێت لە هاوەڵان و تابعين و أتباعيان. بۆنمونە: لە آثرێکی صەحیح کەوا ئیمامی ئەبوداود لە کتاب السنة بەسەنەدی صحیح لە هاوەڵی بەڕێز عبدالله بن عمر هێناویەتی، کاتێک دووتابعی بەڕێز لە مەوسیمی حەج چاویان پێدەکەوێت و پرسیاری دەربارەی کەسانێک لێدەکەن کەوا ڕەفزی قەدەر دەکەن. أبن عمر پێی فەرموون: "ئەگەر بەوان گەیشتن پێیان بڵێن کەوا ئەوان لەمن بەریئن وە منیش لەوان بەریئم." [وە دواتر آثرێکی تری هێناوە ئیمامی ئەبو داود هەر لە أبن عمر، کەوا هاوڕێیەکی لەشام هەبوو لەئەحواڵی یەکیان دەپرسی. عبدالله نامەیەکی بۆ نوسی و پێی گووت: وریابە بەهیچ جۆرێک لەحاڵم

نەپرسیت چونکە پێم گەیشتووە کە تۆ قسە لەسەر قەدەر دەکەیت، من گوێم لە رسول الله صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بوو دەیگوت: کەسانێک پەیدا دەبن کەوا بڕوا بە قەدەر ناکەن. (دەڵێم: سەنەدی مقالی لەسەرە ئەبوداود لە سنن لە (کتاب السنة) هێناویەتی).

بۆچی ئەو دوو نموونەم هێناوە؟

لەوەڵامدا: مەسەلەی قەدەر یەکێکە لە مسائیلە گرنگەکان، وە یەکێکە لە ئەرکانەکانی ئیمان. وەک مەعلومە ئەرکانەکانی ئیمان شەشن، کۆتاییەکەی بڕوابوونە بە قەدەری الله عز وجل -خێر و شەڕی- واتە پەیوەستە بە عەقیدەوە بابەتێکی اعتقادییە، وە سەلەف لە هاوەڵان و تابعین و اتباعیان بە کۆدەنگی لەسەر ئەو باسە قسەیان کردووە بە اقرارکردن لێی. وە لەکتوبە عەقیدەیی و نامیلکە اعتقادیەکاندا هێناویانە و دانیان پێدا ناوە، وە اجماعی ئەهلی سونەی سەلەفی صالح لەسەر ئەو باسە نەقڵ دەکەن. من نامەوێت هەرچی کتوبی عەقیدەیی هەیە لەسەلەف و لەخەلەف لێرەدا ئاماژەی پێ بدەم و باسی بکەم، هەروەها باس نەکردنی هەندێ کتێب واتایی ئەوە نییە گرنگ نەبن، بەڵام ئەوەیان کافییە. وە شتێکی تر من ناچمە نێو وردەکاری ئەوەی کێ یەکەم کتابی لەسەر أصولي اعتقاد نوسیووە، کتابێک هەیە کەوا کۆمەڵێک نامیلکەی عەقیدەیی زۆر باشی تێدایە هەم لەسەلەف وە هەمیش لەخەلەف بەناوی [الدليل جامع المفيد إلى متون عقيدة والتوحيد] لەنێویدا هەموو

مەتنەکان مەخوێنەوە ئەوەی پێویستە و لەسەر ڕێچکەی ئەوائل نوسراوە لەسەلەف و خەلەف.

لەسەلەف:

- أصول السنةى الحميدى
- شرح السنة للمزني
- أصول السنة أحمد بن حنبل
- صريح السنة للامام ابن جرير الطبري
- عقيدة الرازيين
- أبي زرعة وابو حاتم الرازيان و ابن ابي حاتم الرازى
- عقيدة ابن أبي زيد القيرواني
- عقيدة السلف أصحاب الحديث للصابوني

وە لە متأخرين:

- العقيدة الواسطية
- ابن تيمية الأقتصاد في الاعتقاد للمقدسي

وە لە خەلەفیش:

- كتاب الوحيد لأبن عبدالوهاب

- وە عقيدتە أصول الثلاثة نواقض الاسلام قواعد الاربعة

ئەوانە هەمووی لەنێو ئەو کتابەن کەوا مجلدێکی گەورەیە و لەبازاڕەکان موجودە، وە نامیلکەی تر هەن کەوا لەنێو ئەو کتابە نییە ئەوانیش گرنگن، لەوانە: الشرح السنة للبربهاري، نامیلکەیەکی گرنگە، وە دە لاپەڕێک دەبێت شتی زۆر بەسوودی تێدایە وە لەنێو کتوبە حەدیثەکان کتابی عەقیدەیی تێدایە، وەک:

- كتاب التوحيد

لە صحيح بخاري، الأعتصام بالسنة صحيح مسلم، وە یەکەم کتابی صحيح مسلم، كتاب الإمان، القدر، كتاب السنة، سنن ابي داود، وە لە سنن الترمزي، أبواب الإمان هەیە کۆمەڵێکی زۆرتر نامیلکە و اعتقادی سەلەف هەیە بەڵام ئەوانە کافییە، چونکە باسەکان هەموویان پێکەوە گرێدراون تەنیا هەندێکی لەهەندێکی تر کەم و زیادی هەیە، ئەوانە نامیلکە بوون، کتوبی مجلدی گەورەی عقیدەیی هەیە وەک:

- السنة عبدالله بن أحمد
- السنة لحرب الكرماني
- السنة لأبي بكر الخلال
- السنة لإبن أبي زمنين

- وە إبانة الصغرى والكبرى لابن بطة العكبري
- وە دواتر ذم الكلام وأهله للهروي
- وە دواتر شرح أصول أعتقاد أهل السنة والجماعة للأللكائي

وە لەنێو ئەو کتوبە مجلدیانە من خۆم هەریەک لە السنەی عبدالله و لالكائي هەڵدەبژێرم بۆتان چونکە هەموویان یەک شتن اعتقادی سەلەف دەگوازنەوە ئەم دوو کتێبە زۆر گرنگن. وە کتاب الوحیدی ابن مندە، هەروەها کتابی تایبەت بە الأسماء والصفات النزول للدارقطني، رؤية الله للدارقطني، التوحيد لأبن خزيمة. کۆمەڵێک نامیلکە و کتاب هەیە کەوا لەم سەردەمە نوسراون وەک مانای لا إله الا الله و ئەوانی تر، ئەو کتێبانە ئەوانەن کەوا یەک دوانێک نەبێت ئەگەرنا خۆم بەهەموویان داچووم وە دیراسەم کردووە شتی باشن ئەگەر تۆ ئەوانە بزانیت بەیارمەتی خوای تعالی شارەزا دەبیت لە علوم العقيدة.

علوم القرآن

پێش چوونە نێو وردەکاری، کاتێک گوترا [قورئان] بەتەنها، ئەوا تەنیا خوودی کتێبی قورئانی پیرۆز دەگرێتەوە. بەڵام کە دەگوترێت علوم القرآن یان زانستی قورئان، ئەوا کۆمەڵێک زانستی تری نێو ئەم کتێبە دەگرێتەوە،

هەر هەموویان بۆ خزمەتی قورئانە یاخود بۆ تێگەیشتنە لە قورئانی پیرۆز بەو شێوەیەی کەوا هاتووە. علوم القرآن یان زانستی قورئان پێکدێت لەمانەی خوارەوە:

١- التفسیر یان تەفسیر
٢- التجوید
٣- الناسخ والمنسوخ
٤- أسباب النزول
٥- المحکمات والمتشابهات

١. **التفسیر یان تەفسیر**: یەکێکە لە گرنگترین بەشەکانی نێو زانستی قورئان کە پێویستە لەسەر موسڵمان بیزانیت وە هەوڵی بۆ بدات، تەفسیریش دەیەها جۆر و ڕێگا و شێوازی هەیە. بەر لە هەموو شت ئاشناتان دەکەم بەکتێبێک، پێش ئەوەی بچنە نێو تەفسیر پێویستە بیخوێننەوە ئەویش بریتی یە لە [مقدمة في أصول التفسیر لأبن تیمیة بەشەرحەوە]. کتابێکە هەرزانە و لەهەموو شوێن دەست دەکەوێت، وە پەیدا دەبێت هەموو ئەو شتانەتان پێدەڵێت لەسەر تەفسیر کە پێویستە بیزانن. وە خوێندنەوەی ئەو کتێبە وەک ئەوە دەبێت تۆ چرایەک بگریتە دەست و بەڕێگادا بڕۆیت، چونکە من دەزانم چ شتێکی گرنگی تایبەت بەو عیلمەی تێدایە. وە هەر ابن تیمیە قسە لەسەر تەفسیرەکان دەکات، وە باشترین تەفسیریش دیاری

دەكات كە بریتیە لە تەفسیری [تفسیر الطبري كە خاوەنەكەی أبن جریر یان أبو جعفر الطبري یە]. تەفسیرەكە اسنادا لە هاوەڵان و تابعین و اتباعي تابعینە، بە بڵندترین سەنەد و ڕاسترینیان، نەک بڵێین هەمووی ئەوەی تێیدا هاتووە هەمووی ڕاستە، بەڵام بەرامبەر ئەوانی تر لەپێشترە.

تفسیر القرآن العظیم أبن أبي حاتم الرازی كەوا هاوشانی تەفسیری ابن جریر بێوینەیە، وە هەر لەسەر تەفسیری طبري [مختصر تفسیر الطبري] هەیە كەوا تحقیقەكەی عبدالقادر الأرناؤوت كردوویەتی، بۆچی دەڵێم ئەو؟ چونكە سێ كتابی زۆر گرنگی لەگەڵ تێكەڵ كردووە ئەوانیش: اسباب النزول یان مختار الصحاح ڕاسترین اسباب النزول كەوا لە یەكێک لەعلومەكانی نێو قورئانە، وە فضائل القرآن لأبن كثیر الدمشقي الشافعي تێدا بەكارهێناوە. دەمەوێت تیشک بخەنە سەر ئەوەی ئەم كتابە واتە فضائل القرآن كە خاوەنەكەی ابن كثیرە، كتابێكی زۆر زۆر گرنكە بۆ تێگەیشتن لە سەرەتا و كۆتایی ئەو كتێبەی كە قورئانە و ئەو قرائاتانەی ئێستا مشهورە، وە سەرەتا و كۆتایی نوسینەوەی قورئان. بۆیە گرنكە ئەویش وەک بەشێک لە زانستەكانی نێو قورئان بخوێندرێت وە خۆمانی لێ شارەزا بكەین، وە ئەگەر ئەوانەی تەفسیری ترمان هەیە كەوا البغوي نوسیویەتی، وە لەمتأخرین یەكێک لە باشترین و هەڵبژێردراوترین تەفسیرەكانی بریتیە لە تەفسیری: [تەفسیری ابن كثیر]. ئەوەی گرنگە ئەو تەفسیرە بەكوردی هەیە، وە مختصري

هەیە یەکێک لەو مختصرانە احمد شاکر کردوویەتی گرنگە وە بەعەرەبیە. ئەوەی گرنگە تەفسیری أبن کثیر لەسەرەتادا تەفسیری قورئان بەقورئان دەکات کەوا زانایان دەڵێن باشترین تەفسیر تەفسیری قورئان بەقورئانە. دواتر ابن کثیر لە تەفسیرەکەی اعتمادی زۆری خستۆتەسەر هەردوو گرنگترین و باشترین تەفسیر ئەویش تەفسیرەکانی [طبري و ابن أبي حاتم] واتە ڕەئی ئەرجعی ئەو دوو تەفسیرە دەهێنێت، کە ئەمەش زۆر گرنگە. دواتر اسباب النزول بـاسدەکات، هەروەها یەکێک لە گرنگیەکانی ناسخ و منسوخی تێدا ئیشارەت پێداوە.

تەفسیر زۆرن بەڵام باشترینەکان ئەوانەن، هەروەها بۆ تەفسیرە کوردییەکان بەهیچ جۆرێک جائیز نییە ئاسانەکان، چونکە تەرجومەی قورئانە، ئەگەر کتابەکەی ابن تیمیە بخوێننەوە کە لەپێشدا باسم کرد ئەو شتەتان بۆ ڕووندەبێتەوە. بەڵام یەکێک لەو تەفسیرانە ئەگەر دەستکاری نەکرابێت باشبوو تاڕادەیەک ئەویش تەفسیری ڕامانە چونکە کاتی خۆی کە من خوێندمەوە تەعدیلاتی تێدا نەکرا بوو، بۆیە من پێم باشە لەسەرەتادا لەتەفسیری ڕامان دەست پێبکەن دواتر بچنە سەر تەفسیری ابن کثیر، وە ئەوانەی عەرەبیان باشە تەفسیری طبري بەڵام مختصرەکەی وە مختصري ابن کثیر شتێکی زۆر چاکە والله اعلم.

٢. **تجويد**: ئەویش زانستێکە لەنێو قورئان کەوا پێویستە بۆ قوتابی زانستی شەرعی خۆی فێر بکات، تەجوید هەمووی یەک شتە بەڵام دەمەوێت یەک شتتان بخە مێشکەوە ئەویش ئەوەیە ئەمڕۆ ئەم زانستە زۆر قورس کراوە بەجۆرێک بەساڵ خەریکی دەبن، لەکاتێکدا ئەوپەڕی دوومانگ بۆی کافییە و لێی فێر دەبیت إن شاء الله بۆیە زۆر خۆتان بەوە ماندوو مەکەن بەوەی بەساڵ بەدیار تەجویدەوە بن.

٣. **الناسخ والمنسوخ**: ئەوەیان یەکێکی ترە لە زانستەکانی نێو زانستی قورئان کە پێویستە قوتابی زانستی شەرعی بیزانیت، وە هاوەڵان وەک ئیمامی علی و عبدالله بن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا زۆر پێداگریان لەفێربوونی ئەو عیلمە کردووە، بەجۆرێک تەنانەت ئەگەر کەسێک شارەزایی لەو عیلمە نەبووایە ڕێگەیان نەئەدا لە مزگەوتیش قورئان بۆ خەڵک بخوێنیت. ئەم آثرانە لەزۆرینەی زۆری کتوبەکانی وەک ناسخ و منسوخەکان والمدخل إلى سنن الکبری للبیهقی و کۆمەڵێکی تر هاتوون. باشترین کتێب کە تایبەت بێت بەو عیلمە [الناسخ والمنسوخ لأبي جعفر النحاس] بەم ناونیشانەیە، بەڵام لە مکتبەکان زۆر زەحمەت دەستدەکەوێت چونکە ئێستا ئەو عیلمە وەلانراوە وە کەس گرنگی پێنادات، بۆیە دەتوانن لەڕێگەی پیدی ئێف دایبەزێنن. وە ناسخ و منسوخی ترمان هەیە کەوا [ابن جوزي] نوسیوویەتی ئەویان دوای یەکەمە. وە ئیمامی قتادە و ئیمامی ابن شهاب الزهري کە دوو

تابعین کتابیان لەسەر ئەو عیلمە نوسیووە، وە کتابەکەش بەردەستە بە پیدی ئێف.

وە ئەوانی تر واتە زانستەکانی تری وەک اسباب النزول و المحكمات والمتشابهات ئەوانیش بەشێکن لەزانستی قورئان لەسەرەوەش باسم کرد وە ئەگەر سێرچ بکەن ئەوا دەیان کتاب لەسەر ئەو باسە بەردەستە بۆیەش ناچمە نێو ووردەکاری چونکە کتێبەکان زۆرینەی لەیەکەوە نزیکن. وە لەبارەی اسباب النزول مختصري تفسير الطبري بەتحقيقى عبدالقادر أرناووت لەنێویدا کتابێکی چاکی لەو زانستە بەکارهێناوە وە لباب النقول ـی سیوطي تایبەتە بەو باسە.

علوم الحديث (زانستی فەرموودە)

کە دەگووترێت [حدیث] تایبەتە بە نصی فەرموودەکانی رسول الله صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، بەڵام کە دەگووترێت زانستی فەرموودە، ئەوا ئەو بەشانە دەگرێتەوە کەوا بۆ تێگەیشتن و خزمەتی خوودی حدیثةکەیە. زانستی فەرموودە پێکدێت لە زانستەکانی: (الجرح والتعديل یاخوود علم الرجال علل الحديث مصطلح الحديث الناسخ والمنسوخ الحديث شروحات الحديث). پێش ئەو علمانە لەهەموویان گرنگتر [حِفظ الحديثة] وەک دەڵێن [أشرف

العلوم] چونکە ئەگەر نیەتێکی پاکی تێدا بێت ئەوا سوودی دونیا و قیامەتی هەیە. دواتر ناوی ئەو کتابانە دەهێنین بۆئەوەی بە پلەبەندی پێی تێپەڕن، بەڵام پێش دەستپێک و چوونە نێو دونیای ئەم عیلمە، ئەوا پێویستە شارەزای مێژووی ئەم عیلمە بن، چونکە ئەم عیلمە وەک قورئان نەبوو بەڵکو دوای وەفاتی رسول و بەتایبەت دوای چینی هاوەڵان لەسەردەمی تابعین سەری هەڵدا بەشێوەی گشتی. بۆ ئەو مەبەستەش کتابێک هەیە بەناوی [التقيد العلم للخطيب البغدادي] کتابێکی زۆر نایابە لەو بوارەدا، الحمد لله هەر لەسەرەتاوە لەوێدا دەستم پێکرد. بۆیە بۆ تێگەیشتن لەسەرەتاکانی ئەو عیلمە بگەڕێنەوە بۆ ئەو کتێبە، دواتر بچنە سەر حفظ ـی حەدیث چونکە هێندە زۆرە بەشی هەموو تەمەنت دەکات. باشترین کتێب بۆئەوانەی لەسەرەتادان -واتە ابتدائي- نە بچنە سەر [أربعين نووی] وە نە بچنە سەر [رياض الصالحين] چونکە ئەوانە حدیثي ضعيفيان تێدایە، بەڵکو ڕاستەوخۆ بچنە سەر [عمدة الأحكام] کەوا حافظ عبدالغني المقدسي نووسیویەتی، [٤٢٠] حديثي صحيح البخاري و صحيح المسلم ـی تێدایە هەموویان فەرموودەی ئەحکامن. وە بەشێوەی باب و کتاب دایڕشتووە، زۆرینەی فەرموودەکان [متفق عليه] لەنێوان بخاری و مسلم. من خۆم الحمد لله لەسەرەتای هەموو شت لەوێدا دەستم پێکرد تەنیا ئەوە نەبێت پێش ئەو أربعينم حفظ کرد چونکە ئەوکات لەتحقيقات و علم الرجال شارەزا نەبووم، بەڵام دەشکرێت وەک سەرەتایەک

لەو چل فەرمووده دەست پێبکەن دواتر بچنە سەر عمدة الأحكام، دوای تەواوبوونی ئەوانە ڕاستەوخۆ بچنە سەر کتابی [صحیح البخاري] مەچنە سەر بلوغ المرام یاخوود ریاض الصالحین تۆ ڕاسترین کتێب دوای قورئان بخوێنە وە بێ خەم بە دەتوانیت حفظي بکەیت ئەگەر باشبیت لێی، وە ئەگەر نەتتوانی دەتوانی تەنیا خەتمی بکەیت بەڵام پێویستە بەوردی و بە تێگەیشتن بێت.

دواتر کتوبەکانی الستة والتسعة دێن کەوا لەکۆتاییدا بۆتان ڕوون دەکەمەوە، هەر لەگەڵ حفظ پێویستە بچیتە سەر الجرح والتعدیل واتە پێناسە و ناساندنی کتیب زۆرە، لەپێش هەموویان [مقدمة الجرح والتعدیل لأبن أبي حاتم الرازي] کتابێکی گەورەیە، بەڵام تەنیا مقدمەکەی بخوێنن کەوا زۆر گرنگە هەم پێناسەی ئەو عیلمە و گرینگی و سەرەتای ئەو عیلمە، وە هەمیش کۆمەڵێکی زۆر لەمجتهدینی ئوممەت ژیانیان باسدەکات، بەخوێندنەوەی پووختەیەک لەو زانستە تێدەگەیت. وە ئیمامی حاکم کتابێکی هەیە بەناوی [معرفة علوم الحدیث] وە [خطیب البغدادي بەناوی الكفایة] ئەو سێ کتێبە تەقریبەن پەیوەستن بەمەنهەجی سەلەف لەو بوارەدا. وە لەنێو معاصریندا کتابێکی هەتا بڵێی باش و چاک هەیە هەم بۆ پێناسەی الجرح والتعدیل هەمیش بۆ علم الرجال وە قواعید و بنەماکانی بەناوی [أصول الجرح والتعدیل وعلم الرجال ، د . نورالدین عتر] ئەو کتابە بخوێننەوە سوودی زۆر

باشی لێدەبینن إن شاء الله. هەر لەو نێوەندەدا کۆمەڵێک کتاب هەیە کەوا پێیان دەڵێن [مصطلح الحديث] کە زیاتر دانراوی متأخرینە، کتابەکان [نخبة الفكر لأبن حجر، الموقظة للذهبي، تدريب الراوى للسيوطي، مقدمة لأبن صلاح الشهرزوري، اختصار علوم الحديث، لأبن كثير وله شرح مهم باسم باعث الحثيث على اختصار علوم الحديث لأحمد شاكر، و منظومة البيقونية، وه فت المغيث للسخاوي، کۆمەڵێکی تر هتد ...].

تێبینی و خاڵێکی زۆر گرنگ لەسەر ئەو باسە: ئەو کتابانە هەموویان یەک باسن تەنیا هەندێکیان لەهەندێکی تر وردەکاری و تەفاصیلاتي زیاتری تێدایە بۆیە پێویست ناکات بەساڵ خەریکی بن، وەک ئەمڕۆ بەبیانووی پێدانی ئیجازەی سەنەد هەرچی کتێبە لەو بوارە بە قوتابی داما و دەخوێنن لەکۆتایشدا هەموویان یەک شتن وە پەیوەستن بە متأخرینەوە.

دواتر زانستێکمان هەیە کەوا پێی دەڵێن الناسخ والمنسوخ للحديث ئەوەیان وەک چۆن لەقورئان هەیە لەویشدا هەیە وە پێویستە خۆمانی لێ فێر بکەین ، دوو لەو کتێبانە [الناسخ وەالمنسوخ لأبن شاهين ،الناسخ الحديث ومنسوخه لأثرم] بۆ معلومات ئەوانە بەکتێب دەگمەن دەست دەکەون تەنیا بەپیدی ئێف وەلەو خۆم ناسخ الحديث ومنسوخه لأبن شاهينم کڕیوە بەڵام بە ئەلکترۆنی بەئاسانی دەستدەکەوێت.

وە یەک شت بزانن:

هەموو ئەو عیلمانە بەتایبەت ناسخ ومنسوخ پەیوەستە بەهەبوونی حفظێکی باش چونکە دەبێت لەبەریان بکەیت هەم قورئان هەمیش حەدیث. دواتر علم الرجال دێت تایبەتە بەناسینی رجالی حدیث وە علل الحدیث لەڕووی زانستی علل ـەوە. کۆمەڵێک کتێبی گرنگی سەلەف هەن وەک علل علی ابن المدیني کۆمەڵێک لە علل أحمد بروایة ابنه عبدالله أو صالح و المروذي وسؤلات ابي داود عنه وعلل المیموني عنه، وعلل الکبیر للترمزي کەوا حافظ ابن رجب الحنبلي شەرحێکی نایابی کردووە، هەر لەو چوارچێوە سؤلاتەکانی یحیي بن معین و احمد بن حنبل علی ابن المدیني وە گشتگیرترینیان کتابی [الجرح والتعدیل لأبن أبي حاتم الرازي] ئەوانە ئێستا الحمدلله هەموویان کۆکراونەتەوە کراون بە موسوعة هەم الضعفاء والمتروکین هەمیش سؤلات وە هەمیش علل ولله الحمد.

هەروەها پێویستە دوای قورئان فێری ئەوەبین یاخود ژیاننامەی پێغەمبەرەکەمان صَلَّىٱللَّهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ بزانین بۆئەوەش لەکتێبەکانی سیرأعلام النبلاء، البدایة والنهایة ئەوانە لە پێش دەستپێکی ژیانی هاوەڵان، کتابێکی مجلدیان تایبەت کردووە بە ژیانی پێغەمبەر. وە کتێبی تایبەت وەک سیر النبي لأبن هشام وە هەروەها لە کتوبەکانی حدیث وەک صحیح البخاري، صحیح المسلم، سنن الترمزي ئەوا چەند کتاب و بابێکیان تایبەت کردووە بە غزوات

و علاماتی النبوة و باسی تر. وە لەنێو کتێبە کوردییەکان [باشترین کتێب لەولایەنە کتابەکەی محمد مەلا فایقە] کەوا سێ مجلدە و، بگرە لەزۆرێک لەکتێبە عەرەبییەکان باشترە. تەنیا ئەگەر خوێندتانەوە سەیری هامشەکان بکەن واتە سەرچاوەکەی چونکە هەندێ باس و خواسی لاواز هەن کەوا هێناویەتی واتە ئەو بەدرێژی هەموو ڕیوایەت و باسەکانی لەسەرهێناوە بیخوێننەوە سوودی دەبێت إن شاء اللّٰه.

خوێندنەوەی سیرەی سلف پێویستە:

لەپێش هەموو شت بۆ طالب العلم پێویستە بە صیغەی ئەمر کەوا شارەزابێت بەسیرەی سەلف واتە ژیاننامەی سەلف وەک [صحابە و تابعین و اتباعی تابعین] سێ باشترین سەدەی هەموو ئومەت. بەهەموو شێوەیەک لەسەر طالب الحدیث واجبە کەوا ئەم شتانە بزانێت صحابی بناسێت تابعی بناسی وە اتباعیان، هەر خودی شارەزابوون لەم سیرەی سەلف پێی دەڵێن [علم الرجال] وە [علم الجرح والتعدیل] واتە لەڕێگای ئەو شتە دەزانیت، بۆ نمونە لە طبقات الکبری أبن سعد هەم ژیانی باس دەکات، وە هەمیش لایەنی حفظ و علمی و توثیقی شارەزابوون لە سیرەی سەلف واتای شارەزا بوونیشە لە [تأریخ]، چونکە کاتێک ژیانی حسن البصری دەخوێنیت، تێدەگەی چ شتێک لەسەردەمی ئەو ڕوویداوە، وە خلیفە و سەردەمەکەش بۆنمونە تێدەگەیت [عمر بن عبدالعزیز] ملتزم بووە بە ئامۆژگاری ئەو یان سعید بن

المسيب يان عروة بن الزبير. لەگەڵ خوێندنەوەی سیرەی هەریەکێکیان ئەوەشت بۆ دەردەچێت کەوا هاوتەمەکانی ئەوان کێن، بۆنمونە تێدەگەی [ئیمامی مالك و الأوزاعی و سفیان الثوری] هاوتەمەن بوونە، وە تێدەگەی ئەوزاعی شامییە و مالك مەدنییە و سفیان کوفییە بەپووختی شارەزابوون لێی [چەندان عیلمە] کە لەسەرەوە باسم کرد.

باشترین کتێبەکان لەو لایەنە ئەوەی من خۆم خوێندوومە لەکتێبە پێشینەیەکان طبقاتی ابن سعد و تاریخ الخطیب و حلیة الأولیاء، بەڵام هیچیان وەک [سیر أعلام النبلاء] نین تەنانەت [البدایة والنهایة] خودی البدایە و النهایە زیاتر مێژووی وەفاتیان باس دەکات ئەویش زۆر بەکورتی. وە حلیەش بەسەنەدە، بەڵام ئەویش بەکورتی یە شارەزات ناکات، خۆم نزیکەی سەد ژیاننامە یان زیاترم لێی خوێندووە بەڵام وەک پێویست تەواو نییە. ئەوەی هەموو لایەنەکان لەخۆ دەگرێت [سیر أعلام] ـە زۆر بەتێر و تەسەلی ژیانیان باسدەکات، لەپێش هەموو شت باسی شیوخەکانیان دەکات، دواتر تلامیذەکانیان ئەمەش هەر زۆر گرنگە. ڕاستە ڕیوایەتی متروک و درۆی تێدایە، بەڵام لەزۆربەیان خۆی باسی دەکات و ئاماژەی پێدەدا بەتایبەت ژیاننامەی زانا و ئیمامەکان هەریەک دەیان لاپەڕیان لەسەر باسدەکات، هەروەها الجرح والتعدیل ـی ئیبن ئەبی حاتمیش یەک دوو مجلدی پێشەکی تێدایە بەڵام تایبەتە بەمجتهدەکانی سەلەف.

دابەشکردنی کاتەکان بۆ فێربوونیان

زۆرکات کەسانێک دەپرسن دەمانەوێت فێری علوم الحدیث بین یان چۆن بتوانین لەعەقیدەی سەلەف شارەزا بین و هەندێ شتی تر؟ لەوەڵامدا: من هەمیشە لەهەوڵی ئەوەدابووم کەوا لەهەموو شتێک بزانم وە فێربم، وەگوومانم نییە زۆرێکی تر هەمان حەزیان هەیە وە ئەگەر ئەو حەزەمان هەبێت ئەبێت زۆرترین جهد و تێکۆشان بکەین، وە زۆرترین قوربانی بدەین، چونکە عیلمێک نییە بڵێیت ساڵێک یان دوای دووساڵ تەواو دەبێت، بۆنمونە ئەگەر کەسێک هیچ نەزانێت لە قواعدی عەرەبی بە جهدی دووساڵ فێر دەبێت و پێویستی زیاتری پێ نابێت یان ئەگەر هیچ لەتەجوید نەزانێت ئەوا بە جهدی کەمتر لەساڵێک تەواوی دەکات و شارەزا دەبێت. بەڵام علوم الحدیث یان قورئان علمێک نییە بڵێیت بەساڵێک یان دوو تەواوی دەکەیت و دەگەیتە بنبەستی کۆتایی، وەکو سەلەف تاوەکو کۆتایی تەمەنیان هەر خەریکی ئەم عیلمە دەبوون، وە لەلایەکی تر ئەگەر بتەوێت تەنها لایەنێک هەڵبژێرێت ئەوا لایەنەکانی تر تووشی جهل دەبیت، وەک ئەگەر ڕووبکەیتە قرائات و تەفسیر بەڵام اعتقادی سەلەف بەلاوە بنێیت یان ڕووبکەیتە حەدیث، قورئان و عەقیدە بەلاوە بنێیت. بەرنامەیەکی ڕۆژانە کەوا هەموو عیلمەکان کۆدەکاتەوە، بەڵام لەوکاتەی چاو دەکەیتەوە لەخەو هەتا چاو دادەخەیت بۆ خەو دەبێت لەسەری بیت، دوو عیلمی ئەساسی واتە قورئان و

حەدیث دەبێت بکەیتە هاوڕێی بەردەوامی ڕۆژانەت واتە ئەوانە هەموو ڕۆژ دەبێت هەندێک لەو هەندێکی تر بخوێنیت چۆن؟

لەسەرەتای بەیانی، قورئان ڕۆژانە حفظ قورئان واتە تۆ گەر لەئیش بیت یان هەر شوێن و جێگایەکی تر بەپێی ئەو مەجالەی کە هەتە هەتاوەکو مەلای نیوەڕۆ خەریکی حفظِ لەو کاتەدا دابەشی دەکەیت، ئایا چوار ئایەت یان دە ئایەتت پێ لەبەر دەکرێت؟ دوای تەواوبوونی حِفظ بەساڵێک یان کەمتر یان زیاتر تۆ دەبێت لەسەر هەمان بەرنامە بڕۆیت، بەڵام لە مراجعەدا کاتت بۆدەگەڕێتەوە بۆیە دەتوانیت ڕۆژانە لەوکاتەی کە بۆ قورئان یان مراجعە داتناوە تەجوید یان اسباب النزول یان مختصري تفسیرێک بخوێنێت، ئەمە تایبەتە بوو بەقورئان وە تەنها لەبەیانی تاوەکو نیوەڕۆ. دواتر هەتا مەغریب خەریکی حِفظِ حدیث دەبیت ڕۆژانە بەردەوام، لەسەرەتا دوو حەدیث دوای مانگێگ دوو بیکە پێنج دوای شەش مانگ بیکە دە دوای ساڵێک بیکە بیست دوای دوو و سێ بیکە سی و چل ئەم شتە ئاسان دەبێت بە مروری زەمەن.

لەسەرەتادا کتابی [عمدة الأحكام] کە ٤٢٠ حديثة هەڵبژێردراوی بخاری و مسلمە بێ دووبارە، ئەگەر ڕۆژانە دوو حەدیث لەبەر بکەیت ئەوا بە ٢٠٠ ڕۆژ هەموو کتابەکە تەواو دەکەیت، ئەگەر پێنج حەدیث بێت ئەوا بە ٨٤ ڕۆژ هەمووی تەواو دەکەیت بەپێی مجال و توانای خۆت. بەڵام ئەوەش نابێتە

ئەوەی بڵێی هێندە مجالم نییە بەڵکو دەبێت مجال بۆ خۆت دروست بکەیت کە دواتر ڕوونی دەکەمەوە. واتە تۆ لەسەرەتا هەتا ساڵێک ئەو توانایەت هەیە، دواتر وای لێدێت ڕۆژانە بیست هەتا چل حەدیث حِفظ دەکەیت لەو ماوەدا، واتە تاوەکو شەو ئەمە دوو بەرنامەی هەمیشەییتە کە دوای ساڵانێک بەرووبوومەی هەزاران حدیث و حِفظی قورئان تەجوید و تەفسیر هەمووی فێردەبیت وە دەچێتە نێو سینگت دواتر شەو دەمێنێت لەشەوەوە هەتا ئەوکاتەی دەخەویت. پێویستە بنچینەکانی ئەو دووعیلمە فێربیت، چونکە ئەگەر حافظی هەموو حدیثەکان بیت ئەگەر شارەزایی عیلمەکەی نەبیت وەک نابینا وایت هیچت پێ ناگوترێت، بەڵام لەو کاتەدا زیاتر شتەکان خوێندنەوەیە نەک حفظ، پێویستە کە تۆ لەوحاڵەدا شارەزای مصطلحاتی حەدیثی، دەست بکەیت بە سیرەی سەلەف لەهاوەڵان و تابعین و اتباعیان وە قوتابیەکانیان، چونکە ئەگەر تۆ شارەزای ژیانی هاوەڵێک بیت دەزانیت قوتابیەکانی کێن، بۆنمونە لەسەندێکدا تەنها نوسراوە عن عبدالله، ئایا ابن مسعودە یان ابن عمرە یان ابن عباس یان ابن الزبیرە یان ابن عمروە؟ ئەوانە هەر هەمووی عبداللەن، بەڵام ئەگەر ژیان و سیرەی ابن مسعودت خوێندبێتەوە، دەزانیت لەسییەکانی هیجری وەفاتی کردووە، علقمە و عبدالرحمن ابن مسعودە سالم و نافع ابن عمرە و سعید بن جبیر و مجاهد و عکرمە و ئەوانی تر ابن عباسە، دواتر بەخوێندنەوەی ژیانی تابعین شارەزایی

ئەوە دەبیت ئایا حسن گوێی لە عمر بووە یان أبو عثمان گوێی لە ابوبکر بووە یان ابن المسیب گوێی لە عثمان بووە، بەمجۆرە تۆ شارەزایی حدیثەکان ئەبیت تەنانەت ئەگەر حەدیثەکەشت نەخوێندبێتەوە دەزانیت، ئایا صحیحە یان نا بەتێگەیشتن لە سیرەی سەلەف. بەڵام زانینەکە بۆ إرسال و إنقطاعة چونکە هەتا الجرح والتعدیل نەخوێنێت ناتوانیت بەتەواوی حوکم لەسەر راوی و رجالی حدیث بدەیت. بۆ ئەوەشیان کۆمەڵێک کتاب هەیە کەوا تأریخین، بەڵام چونکە الحمدلله خۆم بەراوردی کتوبەکانم کردووە بۆ ژیانی هاوەڵان و تابعین و اتباعیان و قوتابیەکانیان، سیر أعلام النبلاء هەڵبژێرن، چونکە هەم تأریخی ولادەتیان وە هەمیش گوێیان لەکێ بووە وە کێش گوێی لەو بووە، واتە مامۆستا و قوتابیەکانی کە بە وردی دەخاتەڕوو. دواتر بەشێک لە ئەقوال و حدیثەکانیان نەقڵ دەکات، دواتر ئەقوالی ئەئمەی الجرح والتعدیل لەسەریان نەقڵ دەکات. ئنجا لەنێو مۆبایل ئەگەر توانایی کڕینت نییە. تۆ ڕۆژانە ژیانی هاوەڵێک یان تابعییەک مەرج نییە بەیەک ڕۆژ ژیانێکی کامل بخوێنێت بۆنمونە سیرەی عمر دەیان لاپەڕە ژیانی سفیان الثوري سی لاپەڕە ژیانی الشافعي نزیکەی سەد لاپەڕە، خۆ ناکرێت بەیەک ڕۆژ تەواوی بکەیت چونکە سوودت پێناگەیەنێت، بۆیە وورده وورده تاوەکو دوای ساڵێک بەرهەمی دەبێتە شارەزابوون لەژیانی دەیان ئیمام و پێشەوا، ئەمە شەوان نیو کاتژمێر یان کاتژمێرێکی بۆتەرخان بکە. شەو ماوە بۆیە

ناکرێت عەقیدەش بەلاوە بنێیت، بۆیە شەوان نیو کاتژمێر، بۆ خوێندنەوەی کتوبێکی عقیدەیی تەرخان دەکەیت، بۆنمونە السنةی عبدالله کە دووبجلدە شەوان نیوکاتژمێرێک بیخوێنەوە، ئنجا بە چوار مانگ یان هەشت یان ساڵێک تەواوی دەکەیت کەوا جمعی اعتقادی سەلەف لەو کتابە بەسەنەد کۆبۆتەوە.

کەواتە سەیربکەن بەیەک ساڵ ئەگەر لەسەر ئەو بەرنامە بڕۆیت چ علمێک کودەکەیتەوە و فێر دەبیت، بەڵام دەبێت قوربانی بدەیت، نابێت دیوەخان خۆش بکەیت یان سەفرە بکەیت، ئەمانە هەمووی بکە بەڵام زۆر زۆر کەمی بکەوە. مەڵێن ئیشمان هەیە و مجال نییە، واللهِی هەبووە کارتۆن و شلیفی لەسەر شان بووە لەڕێگادا قورئان یان حەدیثی حِفظ کردووە، تۆ کە تێکەڵ بوویت بەتۆ بێت هەموو ژیانت تەنیا خەریکی عیلم بیت. بێگومان تۆ کە تاوەکو ساڵێک لەسەر ئەو بەرنامە ڕۆیشتی دواتر دێیت دەپرسیتەوە بۆ ئەوکات الله کریم، بەڵام یەک شت بکەن، نابێت پەلەتان بێت، نابێت بڵێن وا تەمەنمان ڕۆیشت، نابێت بڵێیت بەساڵێک هەمووشت بزانم. عیلم پێویستە زۆر لەسەرخۆ بێت، وە پەلەی لێ نەکەیت، وە ئەو بەرنامە بۆ کەسانێکی زۆر تایبەتە کەوا ئامادەن تێبکۆشن في سبيلي علم و فێربوون کە دەزانن ڕێگای بەهەشتە إن شاء الله، بۆیە ئەم بەرنامە کۆکردنەوەی هەمووعیلمەکانە لەیەک ڕۆژ و یەک کات إن شاء الله سوودی دەبێت بۆ ئەوانەی کە لەسەری دەڕۆن.

بەرچاو ڕوونیەک لەسەر کتب التسعة

لەوانەیە کاتێک دەڵێم بە پێنج یان شەش ساڵ کتب الستة حِفظ دەکەیت کەسانێک بیریان بۆ ئەوە دەچێت، کە ٣٥ هەزار حدیث و آثر چۆن بەو ماوە کورتە و بێ ئەوەی لێت تێکبچێت لەبەر دەکرێت، بەڵێ بەڵکو شتەکە زۆر لەوە سهل ترە کە بیری لێبکەیتەوە بۆنمونە، حەدیثێک لە بخاری هاتووە لەمسلم و ابی داود و الترمزي و احمد و ئەوانی تر هاتوە وەکو حدیثي، [إنما الأعمال بالنیات] واتە یەک حەدیث دەبێتە شەش، وە حەدیث هەیە بخاری لە حەڤدە باب هێناویەتی وە حدیث هەیە بخاری لە سی چوار باب دووبارەی کردۆتەوە، واتە یەک حەدیث لەبخاری وەکو ئەوەیە سی دانەت لەبەرکردبێت. وە جگە لەوەش هەمان حەدیث لە مسلم و سنن و مسند هاتووە باللە خۆم لێکم داوەتەوە یەک حەدیث لە کتب التسعةدا سەد جار دووبارە بۆتەوە! واتە سەد حەدیث کەواتە ئەگەر تۆ یەکت لەبەربێت واتە سەد. هەروەها خاڵێکی گرنگتر، تۆ هەم حِفظ دەکەیت هەمیش مراجعە چۆن؟ کاتێک صحیح بخاریت تەواو کرد بەشێکی زۆری حەدیثەکان لە مسلم هاتووە بەجۆرێک تەنانەت سەدان حەدیث بەیەک متن هاتووە، هەروەها کاتێک الترمزي دەخوێنێت زۆرینەی بخاری و مسلم و ابو داود دووبارە دەبنەوە. بەڵام ابو داود وا نییە چونکە حدیثي احکامە، وە زوهد و تەفسیری تێدا نییە، بۆیە خاڵێکی تر زۆرینەی زۆری هەشت کتێبەکە لەنێو مسند احمد

هاتووە، بەجۆرێک زۆرینەی زۆری ئەو حەدیث و آثرانەی کەوا بخاری یان مسلم یان ابو داود و ئەوانی تر تەفردیان تێدا کردووە لەمسند أحمد هاتووە، خۆ ئەگەر لەمن بپرسیت، دەڵێم مسند أحمد کافییە بۆئەوەی پێویستت بە هیچ کتێبێکی تر نەبێت بەڵام لەڕووی تدرج ـی صحیح کتێبەکان داڕێژراون.

پێڕست